

APUNTS SOBRE HÖLDERLIN I LA REVOLUCIÓ FRANCESA

Anacleto Ferrer

Ich will kein Jakobiner seyn...
HÖLDERLIN, 1805

El redescobriment de Hölderlin en la dècada dels anys vint cal entendre'l en connexió amb un canvi profund del clima cultural de començament de segle. Després que la història oficial de la literatura tractàs durant molts anys Hölderlin com el representant d'un corrent secundari del romanticisme, «el període imperialista el redescobreix de manera obertament reaccionària i l'utilitza per als fins ideològics de la reacció» (G. Lukács: *El 'Hyperion' de Hölderlin*, Barcelona, 1968). Després dels excessos de l'exègesi política en temps del feixisme, la *Hölderlinphilologie* de la República Federal es va contenir de fer interpretacions polítiques i es concentrà en el problema de l'edició dels textos i a desxifrar la *Dichtungslehre* de Hölderlin. Així restaren sense influència en la RFA dues tradicions crítiques que reivindicaven, davant de la falsificació nacionalsocialista, un Hölderlin d'esquerres: la *Hölderlinphilologie* francesa (Bertaux, Bianquis, Delorme, Minder) i l'exègesi marxista del llegat literari alemany que havia inaugurat Georg Lukács al seu exili moscovita.

L'assaig de Lukács (1934) sobre *Hiperió* interpreta el destí humà i artístic de Hölderlin com a fidelitat tràgica als orígens de la Revolució: «La puresa de Hölderlin contra tot compromís s'ha quedat en un tràgic atzucac: ignorat i gens plorat, aquest solitari Leònides poètic dels ideals del període jacobi ha caigut en les Termòpiles de l'incipient procés thermidorià». Hölderlin no va poder conformar-se amb la idea que la llibertat es realitze en el capitalisme, i així com Hegel «s'acomoda o reconcilia amb l'època postthermidoriana, amb la conclusió del període revolucionari de l'evolució burgesa, i construeix la seua filosofia precisament sobre la base del reconeixement d'aquesta nova inflexió de la història universal», Hölderlin no concerta cap compromís amb aqueixa realitat postthermidoriana i cau «valerosament, màrtir tardà, en una barricada de jacobinisme». La teoria social de Hölderlin, en

ignorar les contradiccions capitalistes de la revolució burgesa, ha de perdre's en mística. Per contra, la idea que el reconeixement goethià del món burgés suposa una actitud històricament progressista, relegà Hölderlin dins l'antiga República Democràtica —on assoliren gran ressò els treballs de Lukács— a un lloc secundari: el de radical però cec reboll d'un troc literari, els millors brots del qual creixen del classicisme i Hegel cap a Marx. El debat sobre el jacobinisme en l'ex RDA sembla haver canviat aquesta apreciació de Hölderlin en els darrers anys, i al llibre de Günter Mieth (*Friedrich Hölderlin, Dichter der bürgerlich-demokratischen Revolution*, Berlín, 1978) se l'exalta com a «poeta de la revolució democràtico-burgesa». La interpretació marxista de Hölderlin feta a la RDA no exercí una gran influència directa en la RFA, els seus resultats foren tractats de manera col·lateral en la discussió que suscitaren les tesis de Bertaux a finals de la dècada dels seixanta.

Pierre Bertaux ha defensat la tesi que Hölderlin era un jacobí alemany. L'assaig intitulat *Hölderlin und die Französische Revolution* (1966) s'obri amb una paradoxa: «Quan fa quaranta anys vaig començar a dedicar-me a l'estudi de Hölderlin, sentia —i més d'una vegada he tornat a sentir-ho— preguntar: ¿Hölderlin? ¿Vosté, un francès? ¿Com pot comprendre un francès Hölderlin, el més alemany de tots els poetes alemanys?

Avui voldria invertir els termes de la pregunta: ¿Què pot comprendre de Hölderlin un alemany? Amb aquesta paradoxa vull dir senzillament que a l'alemany li manca *una* condició per a comprendre completament Hölderlin, en tots els seus aspectes. Li manca la inveterada familiaritat amb la història de la Revolució Francesa i el *pathos* revolucionari que té el francès». Per a Bertaux, «de les tres grans vivències de Hölderlin, la manera d'ésser dels grecs, l'amor de Diotima i la Revolució, és l'última la més decisiva»; l'entusiasme del poeta hauria anat dirigit a l'«ideal dels jacobins, és a dir, a la república democràtica fundada en la llibertat, la igualtat i la fraternitat».

En la crítica alemanya tals afirmacions desfermaren un bon nombre de rèpliques, i es va obrir una interessant polèmica sobre el *Jacobinismusbegriff*.

Aquests són els perfils del debat:

1. No hi ha únic significat de la paraula *jacobí*. En un sentit històrico-tècnic un jacobí era un membre del Club dels Jacobins, una societat política que després de la caiguda de la monarquia defensà el Terror de la virtut com a mitjà de defensa nacional i revolucionària. «El club jacobí mai no fou un grup uniforme i cohesionat, sinó que en ell confluïren i coexistiren diverses tendències. Michelet va assenyalar tres etapes d'evolució en una línia de

major radicalització revolucionària. En un primer moment (1790), anomenat jacobinisme *primitiu*, el club és liderat pel conservador Barnave (...). La segona etapa (1792) és el jacobinisme *mixt*: són els dies del triomf de Brissot i els girondins. Finalment, el jacobinisme *igualitari* (1793-94), liderat per Robespierre, és el que ha passat a la Història com a jacobinisme sense més» (F. Prieto: *La Revolución Francesa*, Madrid, 1989). Així doncs, reben el nom de jacobins, *sense més*, sols aquells polítics del Club que posteriorment a l'expulsió dels girondins i altres republicans moderats, recolzats per la Comuna de París i el *sans-culottisme*, dirigiren la Revolució en la seua fase *terrorista*.

2. Un segon significat procedeix de la seua utilització com a tòpic. *Jacobí* era sinònim, fins ben entrat el segle XIX, de *demòcrata* i *patriota* (G. Kurz: *Mittelbarkeit und Vereinigung*, Stuttgart, 1975); aquesta paraula fou aleshores tan arbitràriament i imprecisament utilitzada com ho ha estat a Europa la paraula *comunista* o *roig* durant molt de temps. La reacció va anomenar *jacobins* a tots els demòcrates alemanys, sense fer distincions.

3. A més d'aquests dos sentits, amb què ja fou utilitzat el concepte pels contemporanis de Hölderlin, n'hi ha un tercer, introduït pels historiadors moderns per diferenciar grups distints entre els partidaris de la Revolució Francesa. Christoph Prignitz distingeix entre *liberals* i *jacobins*. Els *liberals* van defensar la Revolució i la república, però rebutjaren el Terror com una degeneració de les idees originals. Els *jacobins*, per contra, l'acceptaren —potser de mal grat— com una necessitat històrica. Aquesta diferenciació no és, però, absolutament exacta; en alguns autors es barregen ambdós moments; així Georg Forster té una fase *liberal* i una altra *jacobina*. Figures típiques d'ambdues posicions són Konrad Engelbert Oelsner (liberal) i Johann Gottlieb Schummel (jacobí).

Hölderlin mai no es va qualificar a si mateix de *jacobí*; la paraula apareix per primera vegada en la literatura secundària en l'esbós biogràfic del poeta que Christoph Theodor Schwab publicà el 1846, sens dubte en el sentit superficial abans ressenyat; en l'*Stiff*, comenta Schwab, «Hegel passava per ésser un fervent jacobí i Hölderlin simpatitzava també amb aquesta orientació» (Hölderlin: *Grosse Stuttgarter Ausgabe*, 7.1).

Anomenar o no Hölderlin *jacobí* —i el mateix val per a Hegel (J. D'Hont: *Hegel secreto*, Buenos Aires, 1976)— és en el fons una qüestió de definició; Bertaux s'hi basa en la situació anterior al 1792, quan els diputats de la Gironda eren encara membres del Club dels Jacobins; Beck (*Hölderlins Weg zu Deutschland*, Stuttgart, 1982), Prignitz i Kurz —i amb ells la majoria dels estudiosos recents de l'obra de Hölderlin— parteixen d'un estadi més desenvolupat de la Revolució, quan el concepte de *jacobinisme*, mit-

jançant el Terror sota el qual foren executats entre altres els girondins, posseïa ja un inequívoc sentit antigirondí. A Alemanya eren perceptibles durant aquesta fase grups de simpatitzants d'una i altra facció. Per això, la classificació de Hölderlin dins un d'aqueixos corrents d'opinió (el *liberal*) en el confús panorama polític alemany em sembla més precisa, menys propensa a malentesos.

El 20 de juny de 1792, a penes tres mesos abans de la derrota prussiana a Valmy (20 de setembre) i cinc de la victòria francesa sobre els austríacs a Jemappes (6 de novembre), Hölderlin confessa a la seua germana:

«Creu-me, estimada germana, vindran mals temps si vencen els austríacs. L'ús indiscriminat de la violència per part dels prínceps serà terrible. ¡Creu-me! i resa pels francesos, els defensors dels drets humans» (Hölderlin: *Correspondencia completa*, Madrid, 1990, núm. 51).

L'entusiasme que anima els *Himnos de Tubinga* (Madrid, 1991) —la «vertadera poesia hölderliniana de la Revolució» (Ch. Prignitz: *Friedrich Hölderlin. Die Entwicklung seines politischen Denkens unter dem Einfluss der Französischen Revolution*, Hamburg, 1976— i la decidida presa de partit a favor dels francesos no deixen lloc a dubtes entorn de les conviccions revolucionàries del poeta: Hölderlin és un demòcrata, un patriota.

L'any 1793 comportà un canvi en les opinions polítiques de Hölderlin a propòsit de la Revolució Francesa: la violenta repressió de la Gironda i la renúncia oficial de Robespierre a exportar la Revolució a altres països són, a judici de kurz, els dos motius primordials que decidiren l'animadversió hölderliniana cap als jacobins com a facció política. En una carta al seu germà a principis de juliol de 1793, quan la victòria jacobina sobre la Gironda semblava ja irreversible, opina Hölderlin:

«Segons em contaren de Stuttgart, Cotta va escriure des de França que els francesos celebraran amb grans actes per tot arreu i fins l'últim racó el 14 de juliol, dia de la festa de la seua aliança. Sent curiositat. Que França s'afone o que es convertesca en una gran nació penja de la punta d'un pèl» (HCC, núm. 58).

La pregunta sobre si França s'afonarà o esdevindrà una gran *nació*, és demostrativa de l'expectació que desperten en el poeta els esdeveniments del país veí i del seu compromís crític amb la Revolució. Després de l'assassinat de Marat, a mans de Charlotte Corday el 13 de juliol de 1793, Hölderlin escriu al seu germà:

«Que Marat, l'ignominiós tirà, ha estat assassinat, ja deus saber-ho tu també. La sagrada Nèmesi també concedirà al seu degut temps a la resta dels qui oprobien el poble el pagament de les seues baixes maquinacions i projectes inhumans. Sent un profund

pesar per Brissot. Probablement el bon patriota esdevindrà ara víctima dels seus mesquins enemics» (HHC, núm. 61).

A principis d'octubre del mateix any, dies abans d'ésser executats, Hölderlin torna a mostrar la seua preocupació pel destí dels girondins:

«No deixes d'escriure'm si saps abans quelcom de més exacte sobre el destí dels diputats Guadet, Vergniaud, Brissot i altres. ¡Ah, el destí d'aquests homes sovint em produeix amargor! ¿Què seria d'aquesta vida sense una posteritat?» (HCC, núm. 67).

L'endemà del Cop d'Estat del 27 de juliol (9 de Thermidor), Robespierre és guillotinat; a penes un mes més tard Hölderlin escriu al seu germà:

«Que Robespierre hagués de deixar-se el cap em sembla just i potser de conseqüències positives. ¡Deixa que vinguen primer els dos àngels, el de la humanitat i el de la pau, i després ja veuràs com no deixa de prosperar finalment l'assumpte de la humanitat siga el que siga!» (HCC, núm. 86).

A partir dels testimonis citats pot col·legir-se quina és la posició política de Hölderlin en la fase de domini jacobí:

1. Malgrat que a Hölderlin li sembla *just i potser de conseqüències positives* la decapitació de Robespierre, el seu rebuig de la política jacobina no significa que es conforme amb la realitat alemanya ni amb la propaganda hostil de la reacció; en la mateixa carta impelleix el seu germà a no deixar-se «confondre pels necis o malvats que en nom de la llibertat espiritualista i de la bòfia llibertària volen condemnar o posar en ridícul un esperit que pensa, un ésser que sent la seua dignitat i els seus drets en la persona mateixa de la humanitat».

2. Després de mostrar la seua preocupació pel *destí dels diputats Guadet, Vergniaud, Brissot i altres*, la mort dels quals present pròxima, Hölderlin és de l'opinió que la *posteritat (Nachwelt)* els farà justícia. És evident que els girondins representen per a Hölderlin l'esperit dels vertaders revolucionaris.

3. Hölderlin qualifica Brissot de *bon patriota*; Marat, per contra, és per al poeta un *ignominiós tirà*, ell i els correligionaris *oprobien el poble (Volrschänder)*. Pel novembre del 1792, després de la victòria de l'exèrcit francès a Jemappes, Hölderlin escriu a sa mare:

«Li vull demanar el favor infantil, mare estimada, que no es preocupe en excés per mi a causa de la guerra. ¿Per què hem de turmentar-nos pensant en el futur? Vinga el que vinga, no serà tan dolent com potser vosté tem. És cert que potser no puguem evitar ser testimonis de certs canvis també en el lloc on vivim. ¡Però, gràcies a Déu!, no ens trobem entre aquells als qui se'ls priva dels seus drets corresponents, aquells als que se'ls podria castigar pel seu ús

de la violència i l'opressió. A Alemanya, arribe on arribe la guerra, el bon ciutadà té poc o res a perdre i molt a guanyar. I si ha d'ésser, també és dolç i gran sacrificar béns i sang per la pàtria» (HCC, núm. 55).

El bon *ciutadà* no pot témer res dels francesos. *És dolç i gran sacrificar béns i sang per la pàtria*; Hölderlin varia en aquesta frase el vers d'Horaci: «Dulce et decorum est pro patria mori». En la Revolució Francesa, on s'invocava amb orgull l'antiga Roma republicana, fou descoberta i celebrada *la patrie* com el valor més elevat i digne de qualsevol sacrifici. Qui anava acord amb la Revolució, era un *bon patriote*; el girondí Brissot, en contraposició als qui *oprobien el poble*, era per a Hölderlin *el bon patriota*:

Per al poeta, els *Volksschänder* són comparables als representants de les institucions polítiques tradicionals. Al poema *Die Weisheit des Traurers*, compostat el 1789, Hölderlin anomena el duc Carl Eugen *tirà* i el compta entre els qui *oprobien els pobles*:

Fora tirans! No hi ha perdó
Venjança eterna als qui oprobien els
pobles (*StA*, 1.1).

En la seua carta del 21 d'agost contraposa el jacobinisme, encarnat en Robespierre, als *dos àngels, el de la humanitat i el de la pau*: Hölderlin fa així seua la crítica de la majoria dels seus contemporanis: el Terror dels anys 1793/94 ha contravingut els ideals humanitaris dels inicis de la Revolució.

Per a Hölderlin, com per a la majoria dels observadors alemanys, van romandre ocults els mòbils del Terror jacobí. No va veure que gràcies a la duresa sense compromisos de Robespierre la Revolució va poder salvar-se en la fase de major amenaça per l'exèrcit de la Coalició, els insurgents de la Vendée i el caos econòmic. La comprensió de tals motius, que fa que homes com Rebmann, Schummel o Forster justifiquen —a vegades no sense objeccions— el Terror, falta en Hölderlin; el seu pensament està mancat de dimensió històrica, el poeta compara la realitat amb ideals intemporals que no són sotmesos a revisió. La característica més notòria dels jacobins alemanys, la seua predisposició a modificar les seues pròpies conviccions al compàs de la realitat revolucionària i a enjudiciar els esdeveniments a França segons criteris immanents de necessitat històrica, és a Hölderlin totalment absent. «La seua recepció del temporal revolucionari es realitzà sota condicions predeterminants, que foren les que van marcar essencialment tant la trajectòria de la seua vida com la seua interpretació de la mateixa Revolució». Aquest comentari de Ripalda (*La Nación Dividida. Raíces de un pensador burgués: G.W.F. He-*

gel, México, 1978) a propòsit de Hegel serveix igual per a Hölderlin, el seu amic de joventut:

1. Hölderlin està ben informat a través dels nombrosos articles que en la premsa publiquen homes del tarannà d'Archenholtz, Reinhart i Oelsner, com també de l'estret contacte que manté amb els patriotes de Württemberg i Magúncia. No obstant, li manca una relació directa amb la realitat revolucionària, el seu entusiasme no es recolza en experiències pròpies, sinó en informes escrits i orals.

2. Hölderlin veu en el moment polític una seqüència important, però seqüència al capdavant, del procés de renovació total mamprés per la humanitat. No concep el patriotisme revolucionari sols com un intent de crear una societat políticament més justa, sinó com el camí cap a una comunitat d'homes lliures units per l'amor i purificats espiritualment (L. Ryan: *Hölderlin und die Französische Revolution*, Göttingen, 1974). D'aquesta *Aufhebung* —que significa alhora «assumpció», «elevació», «superació», «suspensió» i «abolició»— de la crítica social concreta en una general de la cultura i l'època es col·legeix, com bé ha mostrat Scharfschwerdt (*Die pietistisch-kleinbürgerliche Interpretation der Französischen Revolution in Hölderlins Briefen. Erster Versuch zu einer literatursoziologischen Fragestellung*. Stuttgart, 1971) l'empremta que la tradició pietista deixà en el seu pensament. Hölderlin a penes va poder acceptar el postulat de la Revolució francesa de l'emancipació de l'home en aquest món, tal com es desprén de la Declaració dels Drets Humans, ja que l'acceptació d'aquesta possibilitat, per la qual va lluitar en part radicalment, va quedar constreta per l'horitzó religiós espiritual d'un entorn social del qual sols pogué alliberar-se parcialment, a una presa de posició abstracta i contradictòria.

DAINA

REVISTA DE LITERATURA

Coordinada per

Josep Ballester

Ramon Guillem

Vicenç Llorca

Jaume Pérez Montaner

Ciutat de València \ Núms. 11 i 12

Amb el suport de la Conselleria de Cultura de la Generalitat Valenciana

© Collectiu Jordi de Sant Jordi
Dolors Marqués, 45-4
46020 València

Hivern 1993/1994

Dipòsit legal: V. 1406-1986
ISSN: 0213-6074

Maqueta: Josep Hortolà

Composició: Germania, s. l.
Impressió: Cuenca - Alzira